

AZ ELVESZETT ÚT

ÍRTA: RÁKOS-ZICHY JOHANNA (HANNA)

A tolkien mitológiában Númenor az emberek legpompásabb birodalma, mely kiemelkedik a többi közül, csak hogy végül saját gögje sodorja a pusztulásba. Bár ez az emberi történet csak rövid epizódnak tűnik a tündék regéi között, de Tolkien számára különös jelentősége volt eme világformáló kataklizmának, amelyet nemcsak a múlt, de a jövő szereplőivel is megírt. A különféle szövegváltozatok alakulását követi nyomon ez az írás, amely a 2019-es Tolkien Napon elhangzott előadás alapján készült.

A legtöbb Tolkien-rajongót egy ponton elfogja a vágy, bárcsak ellátogathatna Középföldre, részese lehetne a nagyszabású kalandoknak, és kicsit kiszakadhatna a saját valóságából, hogy átélhesse Középfölde valóságát. Ez az érzés Tolkien-tól sem volt idegen. Ő is vágyott arra, hogy saját korából visszatérhessen egy ősi, mitikus korszakba. A mai rajongók számára egy új-zélandi filmes túra talán gyógyírt jelenthet erre a sóvárgásra. Tolkien hiányérzetét pedig az általa megalkotott világ minél részletesebb kidolgozása enyhítette.

Ez nem pusztán az a vágy volt, amikor az ember a maga prózai valóságának kereteibe belefáradva megszűri, ismeretlen tájak és kalandok után sóvárog. Tolkien fájó hiányként élte meg, hogy míg más népek gazdag mitológiával bírnak, addig az angoloknál hiányzik a közös, misztikus emlékezet. Tolkien feltett szándéka volt, hogy megteremtse ezt a hiányzó angol legendáriumot. A Númenor-narratíva az egyik legszebb példa rá, hogy a Professzor hogyan teremtette meg és formálta ezt a legendát.

Númenor etimológiai játszadozásokból született, mint a Professzor műveinek nagy része: a nyelv megteremtette a maga mitológiáját, amelynek hosszú éveken vagy évtizedeken át dédelgetett csirái ott és akkor szöktek szárba, ahol a mítoszteremtés folyamata megkövetelte. Atlantisz elsüllyedésének mítosza természetes magyarázat volt arra, miért változott meg a világ képe, hogyan alakult át a mítoszok tündéinek lapos földje a görbe világgá. A kataklizma egyetemes emléke kapcsolja össze az emberi történelmet a tündék korának mitikus történelmével.

Númenor bukásához tagadhatatlanul Platón Atlantiszról szóló leírása szolgált inspirációként: az idealizált, gazdag és hatalmas szigetbirodalom, mely önnön hübrisze miatt szembefordul az istenekkel, akik végül elpusztítják. De Tolkien számára létezett egy személyesebb inspiráció is: több levelében (163., 180., 257., 276.) írt arról, hogy vissza-visszatérő álma, ahogy egy

hatalmas hullám maga alá temeti a világot, elemészte a zöld mezőket. Ezt a visszatérő álmot akarta írással feldolgozni, és így született meg Tolkien saját verziója Atlantisz mítoszáról.

A tolkien életműben a legismertebb Númenor-leírás *A szilmarilokban* található **Akallabéth**; de ezen kívül még számos variáns jelent meg: a Középfölde Históriaja V. kötetében (*The Lost Road and Other Writings*) **The Fall of Númenor** (Númenor bukása) címen két változat, illetve a kötet címét adó időutazás regénytörredék, a **The Lost Road** (Az Elveszett Út), melyet Tolkien egy C. S. Lewis-szal kötött megállapodás hatására kezdett írni. Ebben egy apa-fia páros tapasztalja meg a kollektív emlékezeten keresztül az időutazást. A **Lost Road** befejezetlen maradt – Lewis, akinek a térben való utazás jutott témaként, *A csendes bolygót* hozta ki a megállapodásból –, de Tolkien még egyszer elővette az ötletet, a **The Notion Club Papers** című töredékben, ahol egy oxfordi baráti kör (Tolkien saját oxfordi baráti körének, az Inklingeknek irodalmi megfelelője) tagjai utaznak vissza az időben a kollektív emlékezet segítségével. Míg a **Lost Roadban** csak utalás szintjén szerepel, ebben a műben Tolkien már nyíltabban írja le, hogy a mitológia, amit létrehozott, Anglia saját mitológiája, ami nemzedékről nemzedékre átöröklődött, és a vitatkozó oxfordi fiatalok tudattalanul megőrizték ennek a mitikus múltnak az eseményeit; elbeszélésükből kibontakozik, hogy nem mások, mint az egykori númenoriak leszármazottai.

A Fall of Númenor és a Lost Road szövegvariánsai

A **Lost Road** legelső változata nagy vonalakban a későbbi narratívát követi. A númenoriak hosszabb élettartama azonban itt nem ajándék a valáktól vagy Ilúvatartól, hanem egyenes következménye annak, hogy a sziget közel fekszik a Halhatatlanföldhöz: a Valinorból áradó „ragyogás” alatt az emberek is hosz-

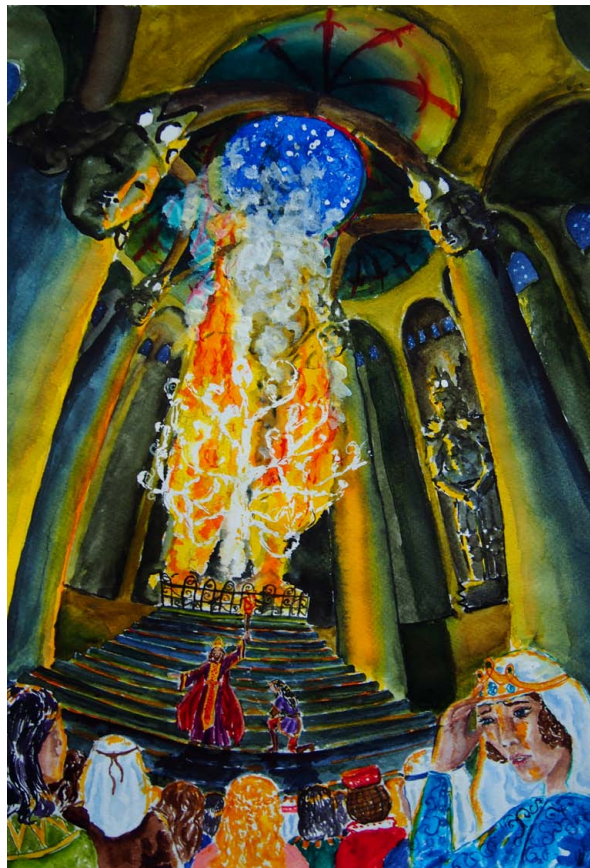
szabb életűek. Ismerős nevekkal találkozhatunk, de más szerepben: például itt nem a sziget, hanem a főváros neve Númenor, Elrond pedig a beleriandi tündék királya. Ennek a szövegváltozatnak a lezárása a legmeglepőbb: Númenorral együtt Tol Eressëa is elpusztul benne, az ott élő tündék a halál kapuin át Halhatatlanföldre kerülnek, és ezután az istenekkel laknak. Ez a koncepció már abban a tekintetben is zavarba ejtő, hogy Tol Eressëa, a száműzött tündék hajléka kezdetől fogva szerepelt Tolkien regéiben, az „elveszett mesék” tengerésze itt jut el Avallóne-Avalon városába. A sziget elpusztítása az első szövegváltozatban így több mint meglepő, és összevetve a többi verzióval meglehetősen sötét is. A megmenekült túlélők – akik aztán új birodalmakat alapítanak – nem hűségeselek: halottaikat szinte jobban becsülik, mint az élőket, és magukkal viszik a halálkultuszt, például azt a szokást, hogy a halottakat hajókon bocsátják útra Nyugat felé. Ezt az elemet emelte át Tolkien, amikor Boromir végtisztességéről ír: ez a motívum egyike azoknak a szálaknak, amelyekkel Tolkien a gondori kultúrát a númenori kultúrához kapcsolta, és Gondor mögé felhúzta azt a kulturális hátteret, ami megalapozza a birodalom hagyományait, és beteljesíti Aragorn sorsát, hogy ennek a birodalomnak az élére álljon.

A második szövegvariánsban Númenor már a sziget neve, majd miután lehanyatlott és elsüllyedt, kapta az Atalantë (elsüllyedt, elbukott) nevet. Még több ismerős névvel találkozhatunk: itt az első númenori király neve Elrond, a Beleriandban maradt tündék vezetője pedig Gil-galad Fëanor házából, illetve felbukkan Elendil is. Ebben a verzióban még nem tiszta, hogy ő Númenor bukásának túlélője-e, vagy egy númenori, aki királyként uralkodott Középföldén, és nem csatlakozott a halhatatlanok birodalmát megtámadó flottához, mikor az elindult. A **Fall of Númenor** első verziói még *A Gyűrűk Ura* előtt íródtak; a második szövegvariáns akkor, mikor Tolkien elkezdte írni

A Gyűrűk Urát, és szokásához híven szabadon variálta a neveket.

A **Lost Road** regénytöredék első fejezetében egy cornwalli apával, Oswinnal, és fiával, Alboinnal ismerkedünk meg, akik neve egy longobárd legendából származik. Alboin vonzódik a régi nyelvekhez, és álmában egy olyan nyelv szavai vésődnek az elméjébe, amelyet csak töredékesen ért. A nyelv közvetíti számára azt a régmúlt világot, amelyről álmodik; a szavak egész történeteket és civilizációkat idéznek fel benne. A második fejezetben Alboin már felnőtt, és apja életútját másolja: megházasodik, majd özvegy marad egy fiúgyerekekkel, akinek mitikus nevet ad: Audoin. Audoinnal egy tengerparti házában tölti a nyarakat, akárcsak ő töltötte az apjával. Audoin is elkezd álmokat látni a „tünde-latinról”. Alboin, az apa egy éjjel újabb álmot lát, ahol Elendil látogatja meg, és megígéri, hogy ha vele tart, beteljesítheti álmát, és visszamehet az időben, hogy megfejtse az álmai jelentését; Alboin azonban habozik. Audoin ezenközben egyre intenzívebb álmokat és látomásokat lát, de képtelen ezt megbeszélni az apjával.

A történet ezután Númenorban folytatódik, egy párhuzamos apa-fia történettel. A szereplők Elendil, az apa és a fia, Herendil, akik Númenor végromlása idején beszélgetnek. Az ebben lefestett Númenor végnapjai egy sötét diktatúrát idéznek fel: besúgók fülelnek mindenütt, bizonyos dalokat betiltanak, másokat csak megváltozott szöveggel lehet énekelni; a kormányzatnak terhes emberek csendesen és szó nélkül eltűnnek; állandóan fegyverkezni kell és harckészültségben állni egy meg nem nevezett ellenség ellen. Herendil arra panaszkodik, hogy Númenorban már minden fát ismer, a sziget túlnépesegett és ósdi. Annak ellenére, hogy ez a kézirat a harmincas évek végére datálható, és Angliában íródott, elárulja, hogy Tolkien elég pontosan ismerte a diktatúrákat és azok működését. Arról, hogy hova futtatta volna ki Tolkien a művet, csak elszórt jegyzetek tanúskodnak.

Kép: Eva Zahradnikova (Mirach) [TLV 2014/2015]

Tolkiennál a múltbéli utazás nem tudatos: álmokon keresztül történik, a leszármazottak a közös emlékezet darabjait kapják meg; a mai szereplők elmúlt századokból már rendelkeznek egy avatárral, és újraélik az ő történetüket, vagyis lényegében reinkarnálódnak. Ez a reinkarnáció-ötlet Tolkiennál erősen jelen van, noha tisztában volt ennek teológiai buktatóival is.

A Notion Club Papers és a Drowning of Anadûnê

Az időutazás és a Númenor-téma még egyszer előke-
rült a későbbiekben. A Középfölde História IX., *Sauron Defeated* (Sauron veresége) című kötetében olvasható az 1945-ös **Notion Club Papers**. A ke-
rettörténet szerint a klub gyűléseinek jegyzeteit egy fiktív kiadó, Mr. Howard Green Oxfordban találta 2012-ben, és feltételezhetően a 70-es, 80-as években íródtak: akkori eseményekre reflektálnak, mint az 1987-es Nagy Vihar. (1987-ben egyébként Angliában valóban volt egy Nagy Viharnak keresztelt esemény, így a történet ezen eleme valóra vált.)

A Notion Club tagjainak száma és neveik verzióról verzióra változnak. Mivel a tagokhoz Tolkien valós oxfordi baráti köre szolgált inspirációul, így néhol egy-egy szereplőben felismerhetőek a legendás Inklings klub tagjai. A szöveg sokkal élénkebb, közelebb áll a mindennapi beszédhez. Az elmúlt mitikus idők ebben a szövegben is álmok formájában elevenednek meg a szereplők szeme előtt, akik őseik, korábbi avatárjaik életét és kalandjait élik újra ezáltal. Az egyik szereplő, a magyar vonatkozással is bíró Ramer beszámol arról, hogy viszatérő álmai vannak, amelyekben különös nyelven írt szövegeket lát, illetve elmondja az álmát egy hatalmas zöld hullámról, ami elnyel mindent – utalásként Tolkien saját álmára –, de a klub tagjai nem tudnak dűlőre jutni arról, mi okozza a különös álmokat. A második részben szintén felbukkannak Númenor pusztulásának elemei: a

Lowdham nevű szereplő a Nyugat Urainak sasait említi, majd az ablakon kinézve mindenki hatalmas viharfelhőt lát közeledni; a társaság megpróbálja megfejteni a nyelvet, melyről (és melyen) Ramer álmodott, és arra jutnak, hogy az angolszász nyelvhez van köze. A klub összejövetele közepette hatalmas vihar tör ki, amely több tagban is visszahozza egy kataklizmaszerű vihar emlékeit, és egymást adúni neveken kezdik szólítani, megátkozzák Sauront, és felidézik a rémületet, mikor rájöttek, hogy

a Nyugat Urai a sziget ellen jönnek, és Eru elhatározta a pusztulást. A Númenor-Atlantisz párhuzamról az egyik szereplő így fogalmazza meg a kérdést: vajon az időben visszautazva a mítosz olvad bele a történelembe, vagy a történelem olvad bele a mítoszba?

A **Notion Club Papers** szintén befejezetlen maradt, és a vihar leírása után megszakad; valószí-

Kép: Ohtakiaro Hosse [TLV 2010/2011]

nűleg Tolkien úgy folytatta volna, hogy a szereplők nem csak álom útján tudnak visszautazni a mesék idejébe, hanem végül közülük ketten vitorlát bontanak, és elhajóznak az Atlanti-óceánon nyugat felé, ahol az Egyenes Út megnyílik előttük. A **Notion Club Papers** ambiciózus vállalása az volt, hogy ötvözi a legendákat a modern fikcióval, továbbgondolva, amit a **Lost Road** elkezdett, de jóval modernebb, közvetlenebb stílust ütve meg, hangsúlyozva, mennyire elszakadt modern világunk a mítoszok világától, és kifejezve Tolkien azon vágyát, hogy ez a kapcsolat újra élővé váljon.

A *Sauron Defeated*-be foglalva olvasható a **Fall of Númenor** még egy szövegváltozata. A númenori végromlás oka ebben is hasonló, mint az előző szövegekben: az Avallónéba is ellátogató tengerészek féltékenyek lesznek a tündék hosszú életére, és zúgolódnak a tiltás ellen, amely miatt nem léphetnek Valinorba. Tar-Kalion, a király, hall Sauron hatalmáról, féltékeny lesz, és maga elé idézi, hogy rója le tiszteletét előtte. Sauron megérkezik, és meghódítja a király és a királyné szívét, akik az örök életért és hatalomért cserébe Morgoth szolgálatába áll-

nak. Ebben a verzióban kibontja Tolkien az Eresséara vezetett hadjáratot is: a númenoriak fekete és vörös vitorláikkal elhomályosítják a Valinorból érkező fényt, és az eldák félnek és megbetegednek ettől. Mikor az emberek elérik Valinort, Manwë tanácsot kér Ilúvatartól, aki engedélyt ad a valáknak, hogy megmutatkozzanak teljes valójukban, és megsemmisítsék a flottát; Ilúvatar pedig elsüllyeszti a szigetet, és a világ alakja megváltozik, Avallónét és Valinort a halandóktól mindörökre elzárva. Ez a harmadik szövegvariáns még *A Gyűrűk Ura* végső változata előtt íródott.

Ez vezet a következő verzióhoz, ami a **The Drowning of Anadûnê** (Az alámerült Anadûnê), mely a **Notion Club Papers** második részének természetes folytatása, ahogy az eredeti **Fall of Númenor** is a **Lost Road**hoz íródott. Ennek a szövegnek is két változata található meg a *Sauron Defeated* kötetben. A **Drowning of Anadûnê** nem az első kort lezáró háborúnál kezdődik, hanem Eärendil utazásánál. Númenort eljövendő lakosai úgy lelik meg, hogy Eärendil égi hajóját látva felbuzdulnak, hajókat építenek, és a nyugodt vízen elvitorláznak a számukra előkészített szigetre. Újra feltűnik a nyugatra hajózás tilalma. Keletre és Középföldre hajózhatnak, és az ottani civilizálatlan embereket taníthatják, akik isteneknek gondolják a nyugatról jött, hosszú életű és bölcs númenoriakat, akik Sauron ténykedése miatt aztán nem mint jószándékú kultúraterjesztők lépnek majd fel, hanem mint kizsákmányoló zsarnokok. A szívükben hűségesekek vezetője itt is Elendil. A király neve már Ar-Pharazôn. Ez a verzió, bár sokban eltér *A szilmarilok*ban szereplő szövegtől, mégis közvetlen előzményének tekinthető: a **Drowning of Anadûnê** második szövegvariánsából számos részlet szó szerint került át az **Akallabêth**be.

A legérdekesebb változtatás az első szövegvariánsban az „avalai” koncepciója: ez minden halhatatlan, felsőbbrendű lény összefoglaló neve, az eldák és valák közti különbség megszűnik. Szintén szignifikáns különbség, hogy a világ itt nem a bukásnál lett görbe, hanem az avalai tanítása szerint már eleve gömb alakú, és az eldák hiába próbálják elmagyarázni az embereknek, hogy számukra nem lehetséges az Egyenes Úton hajózni. Csak a sziget elsüllyedése után hajlandóak elfogadni, hogy a világ gömb alakú, és az Egyenes Út gondolata csak a vágyból és sajnálatból született az emberek elméjében.

Tolkien szándéka szerint *A szilmarilok* tartalmazta volna a tünde hagyományt, és ezek a szövegváltozatok

már egy párhuzamos mű, az emberek szemszögéből lejegyzett tradíció elemei voltak. Nemcsak a tündék bukását írta volna meg, hanem az emberek bukását is. Az emberek első bukásáról nem beszél (hiszen az a Bibliában van leírva), Númenoré a második bukás története lesz, ahol az ember elbukik a benne rejlő gyengesége miatt. A második bukás erkölcsi tanulsága, hogy az emberre a jutalom rosszabb hatással van, mint a büntetés; nem Sauron volt a bukás oka, ő csak előremozdította, mivel felismerte az ember eredendő gyengeségét.

Ez a finom bibliai párhuzam és a Númenor-Atlantisz szövegváltozatok összessége is Tolkien világának egyedi varázsára mutat rá: a mitológiai toposzok és elemek fel-, de nem kihasználásával világának alkotóelemei ismerősek maradnak mindenki számára, hiszen az európai archetípusokra támaszkodik. Tolkien azonban úgy rendezi újra ezeket, hogy az olvasónak nem az az érzése, hogy valaki újabb bőrt húz le ezerszer hallott történetekről, hanem hogy a régi mítoszok új, eleven tartalommal telnek meg.

Források:

- J. R. R. Tolkien (szerk. és jegyzetek: Christopher Tolkien): *The Lost Road and Other Writings* (The History of Middle-earth V.)
- J. R. R. Tolkien (szerk. és jegyzetek: Christopher Tolkien): *Sauron Defeated* (The History of Middle-earth IX.)
- The Letters of J. R. R. Tolkien* (szerk. Humphrey Carpenter, Christopher Tolkien)
- Verlyn Flieger: „Do the Atlantis story and abandon Eriol-Saga”. In: *Tolkien Studies: An Annual Scholarly Review*, Volume 1
- John Garth: *When Tolkien reinvented Atlantis and Lewis went to Mars* (johngarth.wordpress.com)
- Bruce G. Charlton: *J.R.R. Tolkien's Unfinished Work: The Notion Club Papers* (www.ljagilamplighter.com)

